

Ефективність управління персоналом на підприємстві

JEL Classification: I23; I25; O34

УДК 330.14.014:330.34:338.242:65.01

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Нагорна В. О.

***Анотація.** У статті розглянуто особливості сучасної парадигми інтелектуальної економіки та суспільства знань, або інтелектуального суспільства, передумови їх формування та особливості розвитку. Проаналізовано фундаментальні теорії, що передували парадигмальному оформленню інтелектуальної економіки у контексті постіндустріального суспільства. Метою статті є дослідження та аналіз формування економічної парадигми інтелектуальної економіки та її впливу на управління інтелектуальним капіталом вищих навчальних закладів. Методи дослідження – загальнонаукові, зокрема діалектичний метод, теоретичні, зокрема аналіз наукових джерел із застосуванням принципів історизму, системності та послідовності, інтерпретаторсько-аналітичний метод, на основі якого здійснювалося вивчення літератури із застосуванням синтезу, аналогії, порівняння та узагальнення.*

***Ключові слова:** інтелектуальний капітал, інтелектуальна економіка, управління, вищі навчальні заклади.*

УПРАВЛЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМ КАПИТАЛОМ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Нагорная В. А.

***Аннотация.** В статье рассмотрены особенности современной парадигмы интеллектуальной экономики и общества знаний, или интеллектуального общества, предпосылки их формирования и особенности развития. Проанализированы фундаментальные теории, предшествовавшие парадигмальному оформлению интеллектуальной экономики в контексте постиндустриального общества. Целью статьи является исследование и анализ формирования экономической парадигмы интеллектуальной экономики и ее влияния на управление интеллектуальным капиталом высших учебных заведений. Методы исследования – общенаучные, в частности диалектический метод, теоретические, в частности анализ научной литературы с применением принципов историзма, системности и последовательности, интерпретаторско-аналитический метод, на основе которого осуществлялось изучение научных источников с применением синтеза, аналогии, сравнения и обобщения.*

***Ключевые слова:** интеллектуальный капитал, интеллектуальная экономика, управление, высшие учебные заведения.*

MANAGEMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: THEORETICAL ASPECTS

V. Nagorna

Abstract. *The article considers the features of the modern paradigm of intellectual economy and knowledge, or intellectual, society, the prerequisites for their formation and development features. The fundamental theories that preceded the paradigmatic design of the intellectual economy in the context of the post-industrial society are analyzed. The aim of the article is to study and analyze the formation of the economic paradigm of the intellectual economy and its impact on management of intellectual capital of higher education institutions. In the course of the research there applied general scientific methods, in particular the dialectical method; theoretical methods, in particular analysis of scientific literature based on the principles of historicism, systematicity, sequence; the method of interpretation and analysis, on the basis of which the studying of literature sources was conducted applying synthesis, analogy, comparison and generalization.*

Keywords: *intellectual capital, intellectual economy, management, higher education institutions.*

Вступ. Одним із важливих питань сучасної теорії і практики у дослідженні особливостей управління інтелектуальним капіталом вищих навчальних закладів є питання визначення економічної парадигми, на якій ґрунтується сучасна інтелектуальна економіка та в умовах якої оперують сучасні вищі навчальні заклади, стверджуючи та пропонуючи сучасні моделі організації управління інтелектуальним капіталом. Особливості функціонування інтелектуальної економіки або, як її ще називають, економіки знань, закономірності її існування та перспективи розвитку впливають на подальший стан глобальної освітньої системи й освітніх систем окремих країн. Передумовою виникнення та розвитку інтелектуальної економіки, безумовно, виступає соціально-філософська футурологічна концепція Е. Тофлера щодо утворення третьої хвилі цивілізації, постіндустріального суспільства, черговим витком якого є суспільство знань, а економічним базисом якого є знання, або інтелектуальна економіка.

Ключовою характеристикою сучасних суспільства знань і інтелектуальної економіки є пріоритетне використання інтелектуального капіталу та знаннєвого ресурсу в економічних відносинах.

На думку В. Базилевича, «сукупний інтелектуальний капітал (інтелектуальний капітал суспільства) – це сукупність знань, досвіду, зв'язків, інформації, що накопичені й використовуються на рівні суспільства в цілому...» [1, с. 66], а отже, є доцільним розглянути різні аспекти економічної парадигми інтелектуальної економіки та суспільства знань.

Різноманітні економічні, соціологічні, політологічні та соціально-філософські концепції осмислення сучасного суспільства як інформаційного, мережевого, знаннєвого або ризику з відповідними акцентуаціями на різних його аспектах сприяли розвитку відповідних теорій. Аналіз основних цінностей сучасного суспільства як суспільства знань надає можливість визначити сутність глобалізаційних процесів, які наразі відбуваються та визначають сутність інтелектуальної економіки, осмислити шляхи сталого суспільно-економічного розвитку та розвитку освітніх систем у сучасному суспільстві як джерела сучасної нам інтелектуальної економіки з урахуванням найновітніших здобутків економічної, соціологічної, політологічної та соціально-філософської думки.

Постановка проблеми. Особливостями сучасних механізмів і методів управління інтелектуальним капіталом вищих навчальних закладів в умовах розвитку інтелектуальної економіки, до яких належать чисельні проекти міжнародного співробітництва, освітні та наукові гранти, спонсорство, вимірювання та оцінка інтелектуального капіталу завдяки участі у глобальних і міжнародних рейтингах вищих навчальних закладів, що розроблені та затверджені на національному рівні програми освітніх вимірювань тощо, та до яких останніми роками активно долучаються українські вищі навчальні заклади, є підвищення ролі освіти та освітніх систем задля сталого суспільно-економічного розвитку. Сталий суспільно-економічний розвиток є одним із ключових пріоритетів розбудови української державності на сучасному етапі, а отже, ця тема здобуває дедалі більшої уваги серед українських і зарубіжних науковців. Оскільки одним із ключових інструментів сучасної інтелектуальної економіки є управління інтелектуальним капіталом вищих навчальних закладів, вважаємо за доцільне дослідити та проаналізувати ключові аспекти виникнення та формування інтелектуальної економіки та суспільства знань як суспільно-економічного феномена.

Метою статті є дослідження та аналіз формування економічної парадигми інтелектуальної економіки та її впливу на управління інтелектуальним капіталом вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія відкритого суспільства розроблялась А. Бергсоном, К. Поппером. Постіндустріальні концепції розвитку суспільства належать таким видатним ученим, як Д. Белл, В. Іноземцев, С. Крук, А. Кумарасвами, Е. Ларрабі, С. Леш, Р. Майерзон, Дж. Пакулські, А. Пенті, Д. Рімен, О. Тофлер, М. Уотерс, Дж. Фрідмен. М. Вебер розробив теорію бюрократичного суспільства. Технократич-

ні теорії суспільного розвитку, які згодом вплинули на парадигмальне оформлення сучасної інтелектуальної економіки та суспільства знань, розроблялись такими авторами, як Г. Барнс, Дж. Гелбрейт, Ж. Гурвич, Дж. Уолш. Теорії інформаційного суспільства запропоновано такими науковцями, як З. Бжезінський, М. Кастельс, Д. Мартін, Ф. Махлуп, А. Турен. У. Бек запропонував теорію суспільства ризику. Основні концептуальні засади інтелектуальної економіки закладено, а згодом розроблялись та доповнювались у працях таких авторів, як Дж. Аллен, Ф. Альтбах, П. Вайнгарт, Р. ван дер Велден, Р. Лейн, П. Друкер, Ф. Кео, М. Кофраненк, Г. Коциба, А. Лазофські-Блаут, Р. Райх, С. Перніцкі, У. Уфер, Р. Хатчинс, Т. Хусен, Н. Штер. Сучасним проблемам соціально-економічної парадигми інтелектуальної економіки присвячено праці таких науковців, як В. Базилевич, І. Гарафієв, В. Геєць, В. Горохов, К. Делокаров, Ю. Сгорова, Д. Єфременко, В. Ільїн, А. Маслов, С. Міхнєєва, О. Олійник, О. Соломатіна, О. Стовпець, А. Чухно.

Методи дослідження – загальнонаукові, зокрема діалектичний метод, а також теоретичні, зокрема аналіз економічної, соціологічної та соціально-філософської літератури із застосуванням принципів історизму, систематичності та послідовності, інтерпретаторсько-аналітичний метод, на основі якого здійснювалося вивчення наукових джерел із застосуванням синтезу, аналогії, порівняння та узагальнення.

Виклад основних положень. Серед численних економічних, соціологічних і соціально-філософських теорій, які стали підґрунтям для осмислення сучасної економічної парадигми інтелектуальної економіки, варто зазначити теорію «відкритого суспільства» А. Бергсона, запропоновану у його праці «Два джерела моралі і релігії» (1932), яка згодом була детально розроблена К. Поппером у його праці «Відкрите суспільство та його вороги» (1945). А. Бергсон та К. Поппер доводять, що всі суспільства можна поділити на «закриті» та «відкриті». Відкритим суспільствам притаманна багатоваріативність суспільного розвитку, демократичність і ненасильницька рефлексія. Вони ґрунтуються на взаємній згоді всіх членів суспільства, на прийнятті ними рішень, спираючись на власний інтелект і критичне мислення, та на дотриманні суспільних домовленостей, досягнутих у процесі перемовин. Закриті суспільства відтворюють незмінні форми, засновуючись на історичизмі, до них належать тоталітарні режими. Глобалізаційні процеси, які наразі переживає планетарна спільнота, і в умовах яких покликана функціонувати сучасна інтелектуальна економіка, є яскравим прикладом саме суспільства відкритого типу. Відповідно до теорії К. Поппера саме люди створюють історію, а остання є тенденцією, а не законом, у зв'язку з чим будь-яке її порівняння з природничими науками є абсурдним. Через цю призму можемо усвідомити, що саме відкрите суспільство є основою для формування людини-творця, людини, яка бере на себе відповідальність за результати своєї діяльності.

Теорію «відкритого суспільства» розширили та доповнили різноманітні теорії постіндустріального суспільства, метою яких було визначення шляхів суспільного розвитку після завершення індустріалізаційного етапу розвитку або згідно з марксистським визначенням – капіталізму.

Термін «постіндустріалізм» виник на початку ХХ ст. у роботах англійських учених А. Кумарасвами і А. Пенті [2]. Г. Барнс і Ж. Гурвич наприкінці 1940-х рр. обґрунтували зростання ролі експертів і технічних фахівців наростаючою невідповідністю між науково-технічним прогресом і неготовністю його забезпечення відповідними соціальними, юридичними та політичними інститутами через брак висококваліфікованих кадрів [3, с. 12]. Дж. Гелбрейт у 1950-х рр., розвиваючи концепцію технократії, припустив, що технічний прогрес та інвестиції в освіту і науку, які його забезпечують, є найважливішими передумовами перетворення капіталізму в суспільство достатку [4, с. 76]. Д. Рісмен у 1958 році запропонував термін «постіндустріальне суспільство» [2].

Д. Белл обґрунтував теорію постіндустріального суспільства шляхом поділу всесвітньої історії на три етапи: доіндустріальний (традиційний), індустріальний і постіндустріальний [5].

Ці три етапи стали основою для подальшого розвитку різноманітних концепцій. С. Крук і С. Леш обґрунтували концепцію премодерністського, модерністського та постмодерністського стану. О. Тоффлер висунув ідею «першої», «другої» і «третьої» хвиль цивілізації. П. Друкер запропонував концепцію докапіталістичного, капіталістичного та посткапіталістичного суспільства [6, с. 310].

Наразі виділяють теорії постіндустріального капіталізму, постіндустріального соціалізму, екологічного та конвенційного постіндустріалізму [7, с. 54]. Спроби виявити одну з головних рис змін, що відбуваються, яку можна було б розглядати як визначальну, закінчилися появою ідей, теорій і концепцій теорії суспільства організацій М. Вебера – *M. Weber* – завдяки публікації його «*Economy and Society*» («Економіка і суспільство») на початку 1920-х рр.; інформаційного суспільства Ф. Махлупа, який, окрім іншого, завдяки першій публікації своєї книги «*The Production and Distribution of Knowledge in the United States*» («Виробництво та дистрибуція знань у США») у 1962 р. ввів до наукового обігу термін «індустрія знань»; технотронного суспільства американського політолога З. Бжезінського (З. Бжезінський), висвітлених у його праці «*Between Two Ages. America's Role in the Technetronic Era*» («Між двох сторіч. Роль Америки у технотронну еру.») (1970); програмованого суспільства А. Турена (А. Турен) в його «*The post-industrial society: Tomorrow social history: classes, conflicts and culture in the programmed society*» («Постіндустріальне суспільство: Майбутня соціальна історія: класи, конфлікти і культура у програмованому суспільстві») (1971); телематичного суспільства за *J. Martin*, «*Telematic Society*:

a Challenge for Tomorrow» (Дж. Мартін, «Телематичне суспільство: завтрашній виклик») (1981). М. Кастельсом була сформована теорія мережевого суспільства [4], *U. Beck* (У. Бек) розвивав теорію суспільства ризику опублікувавши в 1986 р. [8]. «*Risikogesellschaft*» («Суспільство ризику»). *W. Martin* (В. Мартін) у 1995 публікує «*The Global Information Society*» («Глобальне інформаційне суспільство») та оцінює сучасне суспільство як таке, що пов'язане інформаційними технологіями на глобальному рівні.

К. Делокаров у праці «*Является ли «общество, основанное на знаниях», новым типом общества?»* («Чи є «суспільство, засноване на знаннях» новим типом суспільства?») вважає, що «...Таким чином, склався особливий контекст, в якому ми сьогодні обговорюємо перспективу нового етапу цивілізаційного розвитку, головним ресурсом якого стають знання. ...«Суспільство, засноване на знаннях», істотно не відрізняється від інформаційного суспільства, оскільки і для одного, і для іншого конституюючим фактором є знання» [8, с. 18]. Науковець узгоджує цю думку з основними постулатами Д. Белла, засновника теорії постіндустріального суспільства (1950–1960-ті рр.), коли одна стадія змінює іншу, змінюється технологія, спосіб виробництва, форми власності, соціальні інститути, політичний режим, культура, спосіб життя, чисельність населення, соціальна структура суспільства. Основною рушійною силою у цей період виступає науково-технічна революція [5].

Визначальними факторами постіндустріального суспільства, на думку Д. Белла, є:

- а) теоретичне знання (а не капітал) як організуючий початок;
- б) «кібернетична революція», яка обумовила технологічне зростання у виробництві товарів [5; 8].

К. Делокарова зазначає, що «Д. Белл не тільки зазначив структуроутворюючу роль інформації і знань для сучасного соціума, але й використував термін «суспільство знань...» [8, с. 19].

Д. Белл вважав: «Звичайно, знання необхідне для функціонування будь-якого суспільства. Але специфіка постіндустріального суспільства визначається характером знання. Головну роль у процесах прийняття рішень управління змінами грає тепер теоретичне знання... Сучасне суспільство існує завдяки інноваціям і соціальному контролю за змінами, прагне передбачати, планувати майбутнє. Саме зміна в усвідомленні природи інновацій робить вирішальним теоретичне знання» [5].

Ідеї Д. Белла щодо створення нових «інтелектуальних» технологій були розвинені філософами інформаційного суспільства. Суспільство знань, своєю чергою, переслідує не технологічні, а пізнавальні цілі, які мають в основі культурні, політичні й економічні напрями.

Д. Сфременко у праці «*Концепция общества знания и её оборотная сторона*» («Концепція суспільства знань і її зворотна сторона») зазначає, що «...Протягом 1960-х років прогрес комп'ютерної техніки та вдосконалення засобів передачі інформації призвели до їх перетворення на інформаційно-комунікаційну технологію, а в 1969 р. були зроблені перші кроки у розвитку мереж комп'ютерної комунікації, результатом яких згодом стала поява Інтернету. На широкому використанні інформаційних технологій базувався і розвиток нових гнучких систем виробництва – так званий «постфордизм». Принципово нового рівня досягнув і політичний вплив засобів масової інформації» [8, с. 67].

В. Грохов у праці «*Научно-техническая политика в обществе знания*» («Науково-технічна політика у суспільстві знань») зазначає: «Йдеться про інформаційно-технологічну революцію на основі розвитку нових комп'ютерних і комунікаційних технологій, які, своєю чергою, принесли серйозні зміни як в сучасну культуру, так і в саму науково-технічну сферу. Науково-технічний та економічний розвиток суспільства виявляються все більш залежними від виробництва нових знань» [8, с. 109–110].

В. Оленков у своєму соціально-філософському дослідженні «*Хакни будущее: введение в философию общества знания*» («Хакни майбутнє: вступ до філософії суспільства знань») підкреслює: «Інформація і знання наділені вкрай специфічними властивостями, відмінними від промислової продукції. Інформацією можна поділитися з усім світом майже безкоштовно. Зростання комунікаційної мережі саме собою не буде сприяти створенню суспільств знань. З одного боку, в той час як ціна репродукування може бути низькою, репродукування знань є набагато більш дорогим процесом, тому що дуже важко визначити обсяг необхідних знань і передати його іншим, при цьому необхідне ефективне засвоєння матеріалу, як окремими учнями, так і колективами, а це дуже повільний процес не з точки зору техніки, а з точки зору засвоєння матеріалу [9, с. 16].

М. Кастельс запропонував теорію мережевого суспільства, що дозволяє оцінити наслідки впливу інформації та освіти на сучасну людину. Він вважає, що сьогоденне суспільство є мережевим завдяки широкому використанню мережі Інтернет у соціальних відносинах відносинах [8, с. 227–232].

У своїх дослідженнях М. Кастельс називає основні найважливіші сигнали змін у соціумі, що відбуваються завдяки розвитку мережевих структур у добу технологічних нововведень. Зміни торкнулися світової економіки, фінансів, структури праці, міграційних процесів, швидкості, ролі та сприйняття індивідами часу, виразилися в безпрецедентному зростанні урбанізації в усьому світі та мультиетнічності населення країн. Формування сфери публічної політики відбувається у процесі узгодження приватних інтересів і проєктів, коли вдається досягти деякої нестабільної точки колективного консенсусу щодо спільного блага в рамках історично існуючих соціальних кордонів [8, с. 227].

На початку 1960-х років в індустріально розвинених країнах склався найважливіший соціальний феномен: кількість кваліфікованих фахівців і менеджерів («білих комірців») почала перевищувати кількість індустріальних робітників. П. Друкер у 1959 р. передбачав подальше поглиблення цієї тенденції, ввівши термін “*knowledge worker*” – фахівець по роботі зі знанням, або когнітивний працівник [8, с. 67].

Сам термін «суспільство знань» (“*knowledge society*”) вперше вжив у 1966 р. американський політолог R. Lane (Р. Лейн) в опублікованій ним статті “*The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society*” («Занепад політики і ідеології у суспільстві знань») [8, с. 98]. R. Hutchins (Р. Хатчинс) у “*The learning society*” («Суспільство, яке навчається») (1968) [44] і T. Husen (Т. Хусен) у своїй версії “*The learning society*” («Суспільство, яке навчається») (1974) запропонували модель “*learning society*” («суспільства, що навчається») [8, с. 106].

П. Друкер у своїй книзі «Посткапіталістичне суспільство» (1993) окреслює шлях від посткапіталістичного суспільства до суспільства знань. Зокрема, він пише: «Всього за півтора століття, з 1750 по 1900 роки, капіталізм і технічний прогрес завоювали весь світ і сприяли створенню глобальної цивілізації» [8]. На думку П. Друкера, суспільна трансформація відбулася шляхом трансформації самої концепції знання. «Це перетворення відбувалося під впливом радикальних змін у самій концепції знання. І на Заході, і на Сході знання завжди співвідносилися зі сферою буття, існування. І раптом, майже миттєво, знання почали розглядати як сферу дії. Воно стало одним з видів ресурсів, однією зі споживчих послуг. У всі часи знання було приватним товаром. Тепер практично відразу воно перетворилося на товар громадський» [10].

Найголовнішим завданням освітньої системи стає навчити індивіда вчитися, процес навчання повинен розтягнутися на все життя, стати безперервним. У суспільстві знань відсутнє поняття «закінчена освіта». Отримання освіти стає обов’язковою, але недостатньою умовою для успішної самореалізації та кар’єри. Спеціаліст повинен постійно продовжувати отримувати нові навички та вдосконалювати наявні шляхом проходження різноманітних курсів і підвищення кваліфікації [11, с. 6, 27, 67].

Ф. Махлуп у своїх працях висловив припущення щодо становлення «економіки знання» як нового виду суспільно-економічних відносин. Його дослідження впливу ролі знання на структуру зайнятості та основні кількісні характеристики у сфері освіти дозволили виокремити основні тенденції розвитку економіки знань [8, с. 172].

Надалі концепцію суспільства знань розвивали Н. Штер, У. Уффер, Р. Райх, П. Вайнгарт та ін. Дослідники відзначають спорідненість концепції суспільства знань з концепціями: «суспільств, які навчаються» (Р. Хатчинс, Т. Хусен), «самоосвітніх організацій» (П. Сенге) та ін. [8, с. 98; 11, с. 6] N. Stehr (Н. Штер) завдяки своїй книзі “*The Knowledge Society: The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations*” («Суспільство знань: зростаючий вплив наукового знання на суспільні відносини») зробив значний внесок у розвиток ідеї суспільства знань, досліджуючи особливості процесів «саєнтифікації» суспільства [10]. Спільно з У. Уффер він звертається до проблем трансферу знань в умовах глобалізації, відзначаючи, поряд із розширенням можливостей суспільства, його крихкість і вразливість [11, с. 6].

Питанням можливого переходу від індустріального суспільства до постіндустріального та до суспільства знань завдяки зростанню ролі таких видів діяльності як дослідження, розробки, маркетинг, виробничий менеджмент, опікуються дослідники Віденського університету та Інституту перепідготовки управлінських кадрів М. Кофраненк, А. Лазофскі-Блаут, С. Перніцкі і Г. Коциба [11, с. 7].

Вперше концептуалізація суспільства знань на всесвітньому рівні відбулася завдяки проголошенню у 2005 р. Всесвітньої доповіді ЮНЕСКО «На шляху до суспільств знань». За визначенням, наданим у доповіді, «... суспільства знань стосуються можливостей виявляти, виробляти, обробляти, трансформувати, поширювати та використовувати інформацію для побудови та використання знань для людського розвитку» [12, с. 27].

Аналізуючи доповідь ЮНЕСКО «На шляху до суспільств знань» (2005), можна виокремити такі ціннісні орієнтири розбудови суспільства знань, запропоновані світовим співтовариством:

- розвиток освіти, інновацій, НДДКР і телекомунікаційних інфраструктур;
- подолання неосвіченості та забезпечення якості освітніх систем;
- збереження місцевих і автохтонних знань, відповідних когнітивних культур;
- збереження культурної та лінгвістичної різноманітності, у тому числі у кіберпросторі, як фактор збереження різних систем знання;
- збереження місцевих знань задля забезпечення сталого суспільного розвитку;
- подолання протиріч між науковими та суспільними знаннями в проектах суспільного розвитку;
- участь усіх учасників суспільства в розподілі знання;
- потреба в розробці цілісної «політики знання», що ґрунтується на принципах економіки, та капіталізація знання;
- збалансування «відпливу мізків» до більш багатих та індустріально розвинених країн шляхом створення нових культурних, освітніх, наукових центрів;
- забезпечення загального доступу до знань та загальної участі у суспільствах знань;

– подолання кількісного, наукового, освітнього, культурного та когнітивного розриву між індивідами, соціальними групами та країнами через освіту та шляхом загального доступу до знань [12].

«Політика знання» з економічної точки зору також припускає кращу капіталізацію знання, що спирається одночасно на методичну асиміляцію міжнародної наукової спадщини, що належить громадській сфері, і на критичний і відповідальний підхід до можливих спроб асиміляції до традиційних знань [12, с. 150].

У доповіді відзначається посилення ролі секретності навіть у демократично розвинених країнах (оборонна, промислова та комерційна таємниця, секретні протоколи, конфіденційні доповіді, нотатки).

У багатьох галузях знання вже сьогодні перетворилося на один із найкоштовніших ресурсів, який у XXI ст. з кожним днем буде все більше забезпечувати доступ до влади та прибутку. Знання як джерело придбання самостійності та розширення здібностей може стати вирішальним інструментом розвитку. Розквіт суспільств знань у всесвітньому масштабі стане, таким чином, єдиним шансом для менш розвинених країн надолужити своє відставання від промислово розвинених країн, використовуючи загальне поширення знань [12, с. 169].

Розквіт світового інформаційного суспільства забезпечив через різні засоби масової інформації поширення значного обсягу інформації і знань. Можливості соціальних груп і країн щодо доступу до інформації, що дозволяють обробляти цей постійно зростаючий потік даних або знань, абсолютно неоднакові. Соціально-економічні категорії населення, які знаходяться в найбільш несприятливому становищі, не тільки мають обмежений доступ до інформації або до знань (*кількісний розрив*), але і засвоюють набагато менше інформації і знань, ніж ті категорії населення, що займають більш високе положення на соціальних сходах. Аналогічний розрив може спостерігатися і між різними країнами. Так створюється дисбаланс щодо знання як такого (*когнітивний розрив*). При рівному доступі до знань обсяг інформації, засвоєний особами, що мають більш високий рівень освіти, значно вищий, ніж у тих, хто не мав або мав обмежений доступ до освіти [12, с. 170]. Подолання когнітивного розриву є ключовим моментом подолання суспільної нерівності між індустріально розвиненими та менш розвиненими країнами, що, своєю чергою, актуалізує аспекти управління інтелектуальним капіталом у системі вищої освіти.

А. Маслов вважає, що «Перехід суспільства і економіки від індустріальної до постіндустріальної та інформаційної стадії привів до зростання уваги до інформації та знання як важливих факторів економічного зростання...» [13, с. 315].

А. Маслов стверджує, що «Критичний аналіз досвіду країн, що розвиваються, в 60-ті роки показав, що багато з них, досягши високих темпів економічного зростання, не змогли їх закріпити, оскільки економічне зростання не сприяло соціально-економічному розвитку. Важливою теорією у вирішенні проблеми стала теорія людського капіталу» [13, с. 306].

Наразі економіка знань вважається передумовою чергового суспільно-економічного стрибка та підґрунтям четвертої індустріальної революції, апологетом якої виступив К. Шваб завдяки опублікованій у 2016 р. книзі «Четверта проєкція революція». О. Шаравара зазначає: «Четверту проєкцію революцію («Індустрію 4.0», еру кібер) пов'язують зі злиттям технологій і стиранням меж між фізичними, цифровими та біологічними сферами. Комбінація технологій, нові способи збору й аналізу даних, адитивні технології виробництва, штучний інтелект, біотехнології, робототехніка, нанотехнології, автономні транспортні засоби, 3D-друк, інновації – усе це характеризує четвертий етап розвитку проєкцій революції» [14, с. 156]. І далі: «В ході четвертої проєкцій революції новітні технології та універсальні інновації поширюються значно швидше і куди більш масштабно, ніж під час її попередниць...» [14, с. 157].

Освітні системи, зокрема вищі навчальні заклади, покликані розвивати людину, завдяки творчій праці якої і створюється та примножується як людський, так і інтелектуальний капітал, який і є предметом нашого дослідження.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зазначити, що впродовж XX ст. та на початку XXI ст. склалися соціокультурні, політичні, економічні та філософські передумови для виникнення економічної парадигми сучасної інтелектуальної економіки. Аналізуючи джерельну базу, автори дійшли висновку, що більшість дослідників пов'язують виникнення інтелектуальної економіки з постіндустріальним етапом розвитку суспільства, а саме з суспільством знань. Особливостями суспільства знань, або інтелектуального суспільства, є підвищення ролі освіти й освітніх систем задля сталого суспільно-економічного розвитку. Велика увага приділяється проблемі виробництва наукового знання, до якої причетні освітні системи різних країн, вищі навчальні заклади дослідницького типу й інші науково-дослідні центри, та, зокрема, системи управління їх інтелектуальним капіталом. Велике значення приділяється розвитку особистості, її когнітивних здібностей та інтелектуального потенціалу. У суспільстві знань змінюється тип суспільно-економічних відносин, виникає економіка знань, тобто інтелектуальна економіка, головним продуктом якої стає знання, виробництво наукомісткої продукції суттєво переважає над обсягами сировинного виробництва.

Суспільство знань має усі ознаки нового етапу суспільно-історичного розвитку людства, включаючи нову трансформаційну економіку, філософію та ідеологію і стає передумовою четвертої індустріальної революції.

Основи економічної парадигми інтелектуальної економіки стали фундаментом для розвитку сучасних систем управління інтелектуальним капіталом вищих навчальних закладів і вплинули на формування сутнісних характеристик цих систем. До них належать:

- використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- масовість освіти;
- уніфікація та стандартизація навчальних програм;
- широке застосування засобів масової інформації, реклама та пропагування освітніх послуг і навчальних закладів, зокрема вищих;
- посилення конкуренції між вищими навчальними закладами;
- долучення громадськості до оцінювання якості освіти;
- освіта впродовж життя;
- міждисциплінарність освіти;
- інтернаціоналізація освіти;
- переважання інтелектуальної складової над матеріальною у процесі створення кінцевого продукту;
- широке використання висококваліфікованої та високоосвіченої робочої сили;
- дедалі більша конкурентна боротьба за кваліфіковані робочі місця;
- «відплив мізків» і посилення конкуренції між окремими країнами за висококваліфікованих фахівців [12].

Враховуючи загальносвітову тенденцію розвитку суспільства знань та інтелектуальної економіки, зростання значення інтелектуального капіталу та знаннєвого ресурсу в економічних відносинах, вважаємо за потрібне вказати на доцільність подальшого ретельного дослідження цих категорій задля забезпечення сталого суспільно-економічного розвитку України.

Література: 1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. Київ: Знання, 2014. 671 с. 2. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология/под ред. В. Л. Инземцева. М.: Academia, 1999. 640 с. 3. Гарафиев И. З. Инновационный человеческий капитал и когнитивный труд работника. Казань: Изд-во КНИГУ, 2012. 284 с. 4. Стёпочкина Е. А. Хозяйственная организация и моделирование её динамики: монография. М.: Директ-Медиа, 2014. 439 с. 5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. М.: Academia, 1999. 956 с. 6. Тарушкин А. Б. Институциональная экономика. СПб.: Питер, 2004. 368 с. 7. Якунин В. И. Постиндустриализм. Опыт критического анализа: монография. М.: Научный эксперт, 2012. 288 с. 8. Концепция «общества знания» в современной социальной теории: сб. науч. тр./отв. ред. Д. В. Ефременко. М., 2010. 234 с. 9. Оленков М. Ю. Хакни будущее: введение в философию общества знаний // Курс лекций для студентов философских факультетов. М.: МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. 127 с. 10. Овчинников В. А. Питер Фердинанд Друкер как экономический мыслитель и философ современного менеджмента: монография. М.: Проспект, 2016. 108 с. 11. Соломатина Е. О. «Общество знания»: новые тенденции в стратегии образования (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук: 12.00.02. М., 2011. 167 с. 12. Towards Knowledge Societies. P.: UNESCO Publ., 2005. 227 p. 13. Маслов А. О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2012. 432 с. 14. Шаравара О. Клаус Шваб «Четверта промислова революція»: світоглядні ідеї. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 15. С. 156–158.

References: 1. Bazylevych V. D. Intelektualna vlasnist. Kyiv: Znannia, 2014. 671 p. 2. Novaya postindustrialnaya volna na Zapade: Antologiya/pod red. V. L. Inozemtseva. M.: Academia, 1999. 640 p. 3. Garafiyev I. Z. Innovatsionnyy chelovecheskiy kapital i kognitivnyy trud rabotnika. Kazan: Izd-vo KNIGU, 2012. 284 p. 4. Styopochkina Ye. A. Khozyaystvennaya organizatsiya i modelirovaniye eyo dinamiki: monografiya [Economic Organization and Modeling of Its Dynamics: monograph]. M.: Direkt-Media, 2014. 439 p. 5. Bell D. Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo: opyt sotsialnogo prognozirovaniya. M.: Academia, 1999. 956 p. 6. Tarushkin A. B. Institutsionalnaya ekonomika. Spb.: Piter, 2004. 368 p. 7. Yakunin V. I. Postindustrializm. Opyt kriticheskogo analiza: monografija [Postindustrialism. The Experience of Critical Analysis: monograph]. M.: Nauchnyy ekspert, 2012. 288 p. 8. Kontseptsiya «obshchestva znaniya» v sovremennoy sotsialnoy teorii: sb. nauch. tr./otv. red. D. V. Yefremenko M., 2010. 234 p. 9. Olenkov M. Yu. Khakni budushcheye: vvedeniye v filosofiyu obshchestva znaniy // Kurs lektsiy dlya studentov filosofskikh fakultetov. M.: MOO VPP YuNESKO «Informatsiya dlya vsek», 2007. 127 p. 10. Ovchinnikov V. A. Piter Ferdinand Druker kak ekonomicheskii myslitel i filosof sovremennogo menedzhmenta: monografiya [Peter Ferdinand Drucker as an Economic Thinker and Philosopher of Modern Management: monograph]. M.: Prospekt, 2016. 108 p. 11. Solomatina Ye. O. «Obshchestvo znaniya»: novyye tendentsii v strategii obrazovaniya (sotsialno-filosofskiy analiz): dis. ... kand. filos. nauk: 12.00.02. M., 2011. 167 p. 12. Towards Knowledge Societies. P.: UNESCO Publ., 2005. 227 p. 13. Maslov A. O. Informatsiina ekonomika: stanovlennia, struktura ta teoretychne osmyslennia: monohrafiia [Information Economy: Formation, Structure and Theoretical Comprehension: monograph]. Kyiv: Ahrar Media Hrup, 2012. 432 p. 14. Sharavara O. Klaus Shvab «Chetverta promyslova revoliutsiia»: svitohliadni idei [Klaus Schwab “The Fourth Industrial Revolution”: World Ideas]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. 2017. No. 15. P. 156–158.

Інформація про автора

Нагорна Валентина Олександрівна – аспірант кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України (вул. Нововокзальна, 17, м. Київ, 03038, Україна; e-mail: edu_quality@ukr.net).

Информация об авторе

Нагорная Валентина Александровна – аспирант кафедры менеджмента Института подготовки кадров Государственной службы занятости Украины (ул. Нововокзальная, 17, г. Киев, 03038, Украина, e-mail: edu_quality@ukr.net).

Information about the author

V. Nagorna – Postgraduate Student of Department of Management of Ukrainian State Employment Service Training Institute (17 Novovokzalna Str., Kyiv, 03038, Ukraine; e-mail: edu_quality@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
13.03.2017 р.

JEL Classification: L83, I23, I25

УДК 338.48

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ ТА РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Ермаченко В. Є.
Мірзоєв Д. Ш.

Анотація. Розглянуто проблему визначення терміна “освітній туризм” з огляду на практичну спрямованість його використання з метою кількісної та якісної оцінки туристичних потоків у сфері міжнародних освітніх послуг; проаналізовано тенденції світового ринку освітніх послуг, які зазнали суттєвих змін завдяки використанню інновацій; обґрунтовано алгоритм дослідження ринку освітніх послуг в Україні відповідно до завдання підвищення конкурентоспроможності держави на глобальному ринку. Запропоновано сучасне трактування терміна “освітній туризм”, який враховує особливості нових форм і методів навчання, у тому числі онлайн-платформ і систем безперервної і дистанційної освіти. Використання цього терміна у практичній діяльності дозволить забезпечити якісний моніторинг національного ринку освітніх послуг і прогнозувати попит на навчання в Україні з боку іноземних споживачів.

Ключові слова: освітній туризм, сучасні форми навчання, аналіз ринку освітніх послуг.

ПРОБЛЕМЫ ТЕРМИНОЛОГИИ ОТРАСЛИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА И РАЗРАБОТКИ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Ермаченко В. Е.
Мирзоев Д. Ш.

Аннотация. Рассмотрена проблема определения термина «образовательный туризм» с учётом практической направленности его использования с целью количественной и качественной оценки туристических потоков в сфере международных образовательных услуг; проанализированы тенденции мирового рынка образовательных услуг, пре-